

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 4, August 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.892

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 20.05.2020 Kabul Tarihi: 14.07.2020

Atıf Künyesi: Şerif Demir, "Yassıada Mahkemelerinde Adnan Menderes (6/7 Eylül Davası)", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1593-1615.

Yassıada Mahkemelerinde Adnan Menderes
(6/7 Eylül Davası)

Adnan Menderes in Yassıada Courts
(6/7 September Events Case)

Doç. Dr. Şerif Demir

ORCID No: 0000-0002-6831-2188

Siirt Üniversitesi

Öz: Bu çalışmanın temel amacı, Yassıada Mahkemelerinde görülen 6/7 Eylül Olayları Davasında Adnan Menderes'in yargılanma sürecini incelemektir. Böylece bir dönemi yargılayan Yassıada Mahkemelerinin çalışma usulleri, mahkemenin 6/7 Eylül Olaylarına yaklaşım şekli ve Adnan Menderes'in nasıl yargılandığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Yassıada Mahkemeleri 6/7 Eylül Olayları Davası; 11 sanığın yargılanmasıyla başladı. 20 oturumun gerçekleştirildiği bu mahkemede, suçlamalar zamanla Adnan Menderes üzerinde toplandı. 98 şahidin dinlendiği bu yargılama sürecinde, usule ilişkin pek çok tartışmalar yaşandı. Mahkeme olayları Selanik'te patlayan Bomba Hadisesi, İstanbul ve İzmir Olayları olmak üzere üç bölüme ayırdı. Olaylar üzerinden mahkemede Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve Türkiye'nin Kıbrıs politikası üzerine önemli değerlendirmeler yapıldı. 6/7 Eylül Olayları üzerinden geçen beş yıl sonra böyle bir davanın açılması, bu olayların gerçek sorumlularının tespit edilebilmesi için bir şans oldu. Fakat mahkeme olayların arkasındaki sorumluları araştırmaktan ziyade Adnan Menderes'i nasıl cezalandırabilirim anlayışı üzerinden yürüdü. Böylece bu olay arkasındaki sır perdesi tamamen aydınlatılmadığı gibi bu yargılama şansını da değerlendirememiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, 6/7 Eylül, Yassıada, Demokrat Parti

Abstract: The main purpose of this study is to examine the trial process of Adnan Menderes in the 6/7 September events trial in the Yassıada courts. Thus, the Working Procedures of the Yassıada courts that judged a period, the manner in which the court approached the events of 6/7 September, and how Adnan Menderes was faced trial will be determined.

The Yassıada courts trial of the events of 6/7 September began with the trial of 11 defendants. In this court, where 20 sessions were held, the charges were eventually brought against Adnan Menderes. During this trial, in which 98 witnesses were heard, there were many procedural arguments. The court divided the events into three sections: the bomb incident in Thessaloniki, the Istanbul and Izmir incidents. Over the events, important evaluations were made in the court on Turkey-Greece relations and Turkey's Cyprus policy. The opening of such a case five years after the events of September 6/7 was a chance for the real culprits of these events to be identified. But rather than investigating those responsible, the court went about how to punish Adnan Menderes. Thus, the mystery behind this incident could not be fully elucidated, nor could the chances of this trial be evaluated.

Keywords: Adnan Menderes, 6/7 September, Yassıada, Democrat Party

Giriş

Demokrat Parti 27 Mayıs askeri müdahalesiyle iktidardan zorla uzaklaştırıldı. Parti kapatıldı. Askeri yönetim kapatılan bu DP mensuplarını mahkeme önüne çıkararak kendisine hukuki bir meşruiyet sağlamaya çalıştı. Bu amaçla Yassıada'da DP'liler aleyhine 19 dava açıldı. Bu davalar içinde en önemlisi *Anayasayı İhlal Davası*'ydı fakat en çok ilgiyi çeken *6/7 Eylül Olayları Davası* oldu. Bu davada 11 sanık yargılandı fakat mahkeme daha çok DP lideri Adnan Menderes üzerine odaklandı. Böylece mahkemede Başbakan Menderes'in siyaset anlayışı, bürokrasiyle ilişkileri, dönemin gayrimüslimlere yönelik politikalar ve Hükümetin Kıbrıs meselesine yaklaşımı hakkında oldukça dikkat çekici bir yargılama süreci yaşandı.

Akademik dünyada 6/7 Eylül Olayları hakkında çok fazla çalışma yapıldı¹. Bu konuya bu kadar yoğun ilgi olayların çok yönlü sonuçlarının olması ve bu olayların aydınlatılmamış pek çok kısmının bulunmasından kaynaklanmaktadır². Bu araştırmanın özünde "6/7 Eylül Olayları" yer almaz. Burada Yassıada'da Adnan Menderes hakkında açılan yargılamaların temel niteliğinin ortaya çıkarmak için 6/7 Eylül olayları örnek dava olarak incelenmektedir. Böylece Yassıada Mahkemelerinin niteliği, nasıl çalıştığı hakkında fikir sahibi olunarak 6/7 Eylül olayları davası üzerinden 27 Mayıs'ın hukuk ve adalet anlayışının daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

1. 6/7 Eylül Olayları

II. Dünya savaşı sonrasında İngiltere'ye bağlı sömürgeler, bağımsızlıklarını kazanırken Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar da adanın İngiltere'den ayrılarak Yunanistan'a katılmasını istediler.

¹ Sadece Ocak 2020 itibarıyla 6/7 Eylül olayları hakkında farklı disiplinlerde 15 adet yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmıştır. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi:18.01.2020)

² Ece Yüksel, "Akis Dergisi'nin Gözünden 6/7 Eylül 1955", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, (Sonbahar 2019), s.390-391. Resul Babaoğlu, "6/7 Eylül 1955 Olayları'nın Muhtemel Failleri Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol.6/2, (February 2013), s. 1364; 1990'larda bu olayların devlet içerisinde yapılmış "Derin Devlet" tarafından gerçekleştirildiği iddia edildi. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda da İngiltere'nin adı ön plana çıkmaktadır. Abdullah Taşkesen, "Toplumsal Hareketlilik Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olaylarının Sosyolojik Analizi", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.VII, S.14, (Güz 2017), s. 20

Rumlar bu mücadeleyi yürütürken adada yaşayan Türkleri yok sayarak, adanın sadece kendilerine ait bir toprak parçası olduğunu savunuyorlardı. Rumların bu çabasına büyük destek veren Yunanistan, kendi ülkesinde ve dünyanın farklı pek çok yerinde İngiltere aleyhine protesto mitingleri başlattı. İngiltere adada siyasi varlığını kaybettirecek Rum saldırılarına mâni olmaktan ve Yunanlıların diplomatik girişimlerini engellemekte zorlanıyordu. Türkiye’de Rumların adada yaşayan Türkleri yok sayan bu politikalarından rahatsız oluyordu.

Kıbrıs’ta Rumlar, İngiliz hedeflerinden sonra Türklere yönelik saldırılara başladılar. Rumlar adada Türkleri sindirmek ve siyasetten etkisizleştirmek istiyorlardı. Adada her geçen gün Türklere yönelik saldırılarda can kayıplarının artması Hükümeti iyice tedirgin etmeye başladı. Kıbrıs’taki olaylardan iyice bunaldığı bir zamanda Hükümetin önüne Kıbrıs’ta Rumların Türklere yönelik büyük bir katliam yapacağı istihbarat bilgisi geldi. Türkiye 23 Ağustos 1955’te İngiltere’ye bir nota vererek adadaki Türklerin can güvenliğinin sağlanmasını istedi. Başbakan Menderes, Kıbrıs’taki Rumlara böyle bir teröre yönelmemeleri için 24 Ağustos’ta bir açıklama yaptı. Menderes Rumlara, adadaki Türklerin yalnız olmadığını, adanın geleceğini sadece Rumların karar veremeyeceğini söyledi. Menderes memleketimizde yaşayan Rum vatandaşlarla kardeşçe ilişkilerden söz ederek Kıbrıs konusunda tahrikçilik yapan Kıbrıslı Rumları ağır şekilde uyardı³. Başbakanın bu açıklamaları kamuoyunca olumlu karşılanarak büyük destek gördü⁴.

Kıbrıs’ta Türklere yönelik şiddet sürerken Türkiye’de yaşayan Rumlar, bu olaylara duyarsız kaldılar. Bu durum basının da etkisiyle halkta, “*azınlıkların sadakatini*” sorgulayan toplumsal bir öfkeye meydana getirdi⁵. Devlet erkânı halkın öfkesinin toplumsal bir taşkınlığa dönüşmesinden endişe ediyordu. Bu amaçla azınlıklara yönelik güvenlik önlemleri artırıldı⁶. Yunanistan Konsolosluğu ve Fener Rum Patrikhanesinin etrafında ek güvenlik tedbirleri alındı. Olası bir taşkınlığı engellemekte polis güçlerinin yetersiz kalma ihtimaline karşı ordudan destek talep edildi. İstanbul Valisi F. K. Gökay 26 Ağustos 1955’te İstanbul Birinci Ordu Müfettişliğine tam donanımlı bir askeri gücün daima hazırlıklı tutulmasını isteyen resmi talepte bulundu⁷. Bu arada yurt dışında Kıbrıs Türklerine destek verecek her türlü toplantı, miting ve gösteriler yasaklandı⁸.

³ Zafer, 25 Ağustos 1955; Adnan Menderes, *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, c. V, Haz. H. Kılıçık, Demokratlar Kulübü yay., Ankara 1992, s. 409-413; Şerif Demir, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, *İÜ Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 6/2007, S. 12, (2010) s.40-41

⁴ Ahmet Şükrü Esmel, “Başbakanın Kıbrıs Demeci”, *Ulus*, 28 Ağustos 1955; *Ulus*, 26 Ağustos 1955

⁵ Kamuoyunda Kıbrıs’ta Türklere yönelik saldırıları Kıbrıs Başpiskoposu Makarios’un yaptırdığına inanılıyordu. Bu Başpiskopos Fener Rum Patriği Athenegoras’a bağlıydı. Kıbrıs’ta yaşanan terör karşısında Patrik Athenegoras’un sessiz kalması halkta tepkilere neden oluyordu. Hürriyet gazetesi Patrik’in bu tavrına karşı bir kampanya başlatmıştı. Fahir H. Armaoğlu, “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.XIV/2, (Temmuz 1959), s. 69

⁶ BCA 010 09 110 343 5

⁷ BCA 010 09 108 337 1; Şeyda Özçelik, “6/7 Eylül Olaylarında Yerel Bir Basın Örneği: ‘Yeni Adana’ Gazetesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/27, (Güz 2013), s. 257

⁸ Yurdun farklı şehirlerinde halk, Kıbrıs’ta yaşananları protesto etmek istedi hiç birisine izin verilmedi. Örneğin Van’da yapılması düşünülen böyle bir mitinge Valilik izin vermedi. *İki Nisan*, 14 Haziran 1958

Yunanistan'ın Kıbrıs konusunu BM'ye taşıması İngiltere'yi diplomatik açıdan zor durumda bıraktı. İngiltere sorunu diplomatik yoldan çözebilmek için Türkiye'nin katılacağı Londra'da bir toplantı düzenlemeye karar verdi⁹. 29 Ağustos'ta başlayacak bu konferansta üç ülke sorunu beraber çözecekti¹⁰. Konferansa Türkiye'yi, F. R. Zorlu'nun başkanlığında oldukça tecrübeli diplomatlardan oluşan bir heyet temsil etti¹¹. Türkiye adanın mevcut statüsünde bir değişiklik yapılacaksa adanın Türkiye'ye verilmesini, ileriye dönük olarak da adada yaşayan Türk ve Rumların eşit şartlarda olduğu bağımsız bir Kıbrıs'ı da kabul edebileceklerini bildirdi. Yunanistan adada referandum yapılarak adanın kaderine üzerinde yaşayanların karar vermesi gerektiğini savunuyordu. Bu öneriye adanın Yunanistan'a bağlanmasına neden olabileceği için Türkiye şiddetle karşı çıkıyordu¹². Londra'daki Konferansın ilk tur görüşmelerinden bir sonuç elde edilemedi. Konferansın ikinci ayağına 6 Eylül'de devam edilmesi kararlaştırıldı.

Londra'da Konferans sürerken, Yunan basını tahkir ve tahrik edici yayınlara devam ediyordu. Türk basın da kısa sürede aynı şekilde karşılık vermeye başladı. Bu arada bir grup genç Taksim Meydanında Yunan gazetelerini yakarak bir protesto eylemi gerçekleştirdi¹³. Türkiye ve Yunanistan'da gerilim karşılıklı yükseliyordu.

5 Eylül gecesi saat 24.07'de Selanik Türk Başkonsolosluk binası ile Atatürk'ün doğduğu evin arasındaki bahçeye iki bomba atıldı. Bu bombalardan birisi patlarken diğeri patlamadı. Konsolosluk binası ve Atatürk'ün doğduğu evin camları kırıldı¹⁴. Bu haberi Anadolu Ajansı kamuoyuna duyurmakta tereddüt yaşadı. Hükümeti zor duruma düşürmekten çekinen Anadolu Ajansı Müdürü, bu haberi Başbakan Menderes'i bilgilendirdikten sonra paylaştı. Selanik'te patlayan bomba haberi 6 Eylül'de radyo ögle haberleriyle kamuoyuna duyuruldu.

DP'li gazeteci M. Perin sahibi olduğu İstanbul Ekspres gazetesinin manşetinden Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberini çarpıcı bir şekilde saat 16.00'da yayınladı¹⁵. Gergin olan halkta büyük bir tepki ve öfke vardı. İstanbul Valiliği protesto mitinglerine izin vermedi. Fakat halkın bu duruma kayıtsız kalmayacağı mutlak surette bir tepki göstereceği de bekleniyordu. Devlet erkânın halkın milli hissiyatına tercüman olacak ve toplumun tepkisini sakinleştirecek böyle bir yürüyüşe de göz yumacağı anlaşılıyordu¹⁶. İstanbul Valisi durumun ciddiyetinin çok iyi farkındaydı. Vali 16.30'da İstanbul'da bulunan Başbakan Menderes'i arayarak konu hakkında

⁹ Yunanistan'ın Kıbrıs'ı BM'ye taşıması İngiltere'yi zor duruma düşürdü. İngiltere Londra Konferansıyla, uluslararası arenada Kıbrıs'ın bu iki ülke arasında bir anlaşmazlık konusu olduğunu ortaya koymaya çalışıyordu. Ulvi Keser, "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, (Güz 2012), s. 188

¹⁰ BCA 010 09 109 340 4; Yunanistan, Türkiye'nin Lozan Anlaşmasıyla Kıbrıs üzerinde her türlü hakkından feragat ederek söz hakkı bulunmadığını savunarak Türkiye'nin katılmasına karşı çıkıyordu. F. Armaoğlu, *agm.*, s.67

¹¹ Heyet toplantı öncesi İngiltere Dışişleri Bakanı Mc Millan ile oldukça başarılı bir görüşme yaptı. BCA 010 09 109 341 4

¹² Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", *Gazi Akademik Bakış*, c.VI, S. 11, (2012), s. 91

¹³ Erhan Ayaz, "6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları", *IAAOJ Social Science*, 2/2 (2015), s.85

¹⁴ BCA 010 09 108 377 1

¹⁵ *İstanbul Ekspres*, 6 Eylül 1955

¹⁶ BCA 010 09 108 377 1

bilgi verdi. Menderes Vali'ye elindeki güvenlik güçlerinin olası bir taşkınlığı engelleyebilecek yeterlilikte olup olmadığını sordu. Valinin olumlu cevap vermesi üzerine Menderes, durumdan tamamen emin olmak için ordudan da ek yardım istenilmesi talimatını verdi. Daha evvel ordudan acil müdahale için hazır güç bulundurmasını isteyen talep yazısı geçerliliğini devam ettiriyordu. Fakat Vali, I. Ordu Komutanlığından tedbir amaçlı yeni askeri kuvvetler istedi. Bu amaçla İstanbul Emniyet Müdürü A. Eriş, 17.15'te Orgeneral V. Garan'ı telefonla aradı ve yazılı emri de elden gönderdi. Bu yazı 18.00'de Garan Paşa'ya teslim edildi.

Başbakan Menderes, 17.00'de Florya Köşküne geçti. Bayar ve Menderes 18.30'da Köşkten Bayar'ın makam arabasıyla birlikte yola çıktılar. Bayar'ın arabası Kabataş'a Taksim üzerinden geçerken Taksim'de de kalabalıklar toplanmaya başlamıştı. 19.05'te Başbakan Menderes, Kabataş'tan motora binerek 19.50'de Haydarpaşa tren istasyonuna geçti. Başbakan Menderes'e trene binmeden evvel Londra'dan telefon geldi. Başbakan Tren Garında Zorlu ile görüşerek müzakereler hakkında bilgi aldı. Başbakan Menderes'in treni 20.20'de Haydarpaşa'dan hareket ederken Başbakan'a intikal ettirilmiş bir asiyeş ihlali söz konusu değildi. Menderes, tedbir amaçlı olarak heyetinde yer alan İçişleri Bakanı N. Gedik'i İstanbul'da bıraktı.

Selanik'te patlayan bomba haberi üzerine Kıbrıs Türktür Cemiyeti, halkı Taksim Meydanına davet etti. 17.30'dan itibaren Taksim'de halk toplanmaya başladı. Taksim'de milli değerler ve Kıbrıs üzerine konuşmalar yapılarak sloganlar atıldı. Miting olaysız bir şekilde tamamlandı. Miting alanında toplanan insanlar, 20.30'da Osmanbey'de Haylayf Pastanesine saldırarak olayları başlattılar¹⁷. Kalabalıklar belirli bir disiplin ve aynı mantık üzerine Rumların evleri ve dükkânlarını hedef alarak saldırıları gerçekleştiriyordu¹⁸. Olayların başlangıcında Rumların mallarının yağmalanmamasına yönelik gösterilen hassasiyet, olayların çığırından çıkmasıyla göz ardı edilerek saldırılar büyük bir yağmalamaya dönüştü¹⁹.

Devlet erkânı başlangıçta gözlerinin önünde gerçekleşen bu olayları milli bir heyecanın dışı vurması olarak değerlendirip göz yumdular. Olaylar hızla tırmanırken Polis ve Zabıta görev bilincinden uzak lakayt bir tavır gösterdiler. Şehrin birçok yerinde çıkan yangınlara İtfaiyeciler, son derece yavaş müdahale ettiler. Olaylara yarım saatlik bir mesafede olan asker, görmemezlikten gelerek hiç alakadar olmadı²⁰. Güvenlik güçlerinin müdahalesi geciktikçe olayların şiddeti daha da arttı.

Menderes İstanbul'da yaşanan bu felaketlerden 21.50'de İzmit tren istasyonunda haberi oldu. Oldukça öfkelenen Menderes, olayların mutlak surette kontrol altına alınmasını, gerekirse askerlerin yağmacılara karşı silah kullanması istedi²¹. Askeri birlikler 22.00'de harekete geçtiler. Menderes saat 22.20'da Adapazarı/Sapanca istasyonundan tekrar İstanbul'u arayarak

¹⁷ Burcu Dağlıoğlu-Süleyman Ünüvar, "Kıbrıs Politikası Bağlamında 6-7 Eylül Olayları ve Yassıada Yargılamalarındaki Yeri", *ASOS Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl.7, S. 91, (Nisan 2019), s.314-315. Bilal Eryılmaz-Mücahit Bektaş, "Lozan Perspektifinde Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016)", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, c.V, S. 2, (Eylül 2017), s.34

¹⁸ Önay Yılmaz, "Tanıklarla 6/7 Eylül Olayları", *Milliyet*, 6 Eylül 2005, s. 18

¹⁹ Havva Karayuluk, "6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi", *Journal of Human Studies*, c.I, S.1, (2018), s.41

²⁰ BCA 010 09 108 337 1

²¹ Rıfıkı Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matb., Ankara 1998, s. 317

olayların gidişatı hakkında bilgi istedi. İstanbul Valiliğinden olayların kontrol edilemediği bilgisini alan Menderes, treni geri çevirdi. İzmit'te trenden otomobile geçen Menderes, 23.30'da Kadıköy'e ulaştı²².

Hükümet gece 00.00'da sıkıyönetim kararı alarak sokağa çıkma yasağı ilan etti. Gece 01.00'da Taksim Meydanına gelen Başbakan Menderes, yağmacıların arasına dalarak kalabalıkları bizzat engellemeye çalıştı. Askerlerin müdahalesiyle olaylar 02.30'da tamamen kontrol altına alındı. Sabah ışıklarıyla birlikte şehirde yaşanan faciyanın boyutları tamamen ortaya çıktı. Bu olaylar İzmir'de kısmen olurken Ankara'da hiç yaşanmadı. 7 Eylül sabahı Başbakan Menderes ile Cumhurbaşkanı Bayar Beyoğlu İstiklal Caddesinde incelemeler yaptılar. Şehirdeki bu görüntü karşısında Menderes'in rengi kaçmış ve yüzü sapsarı olmuştu. Yaşanan trajedinin boyutu Menderes'in gözlerinden okunuyordu²³.

Başbakan Menderes, olayların ardından sorumluları cezalandırmak için harekete geçti. Görevini gereği gibi yapmadığını düşündüğü İstanbul Emniyet Müdürü A. Eriş ile Birinci Ordu Komutanlığında vazifeli üç üst düzey askeri yetkili görevlerinden alınarak haklarında soruşturma açıldı²⁴. Bu süreçte İçişleri Bakanı N. Gedik'te soruşturmanın sağlıklı yapılabilmesi için görevinden kendi isteğiyle ayrıldı²⁵. Ayrıca olaylarda vazifelerinin gereğini yapmadığı tespit edilen pek çok kamu görevlisine de çeşitli cezalar verildi.

Olaylardan sonra Rumlar, oldukça tedirgindiler²⁶. Rum Patrik Athenagoras, Başbakan Menderes'e sitem dolu ağır bir telgraf çekti²⁷. Hükümet yaşananlardan üzüntü duyduğunu açıkladı. Olaylardan mağdur olan Rumların, maddi zararlarının telafisi için zarar tespit komisyonları kuruldu²⁸. Maddi kayıplar için yurt dışında yardım kampanyaları başlatıldı²⁹. Rumlara yönelik mali ve idari kolaylıklar sağlandı³⁰.

²² BCA 010 09 109 341 1; Mehmet Arif Demirer, *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1995, s. 78

²³ Önay Yılmaz, "Tanıklarla 6/7 Eylül Olayları", *Milliyet*, 7 Eylül 2005, s. 14

²⁴ Görevini ihmal ettiği tespit edilen Korgeneral Vedat Garan, Korgeneral Fazıl Bilge ve Tuğgeneral Nedim Ersoy görevlerinden uzaklaştırıldılar. F. Armaoğlu, *agm*, s. 83; Bu kararın gerekçesinde Valiliğin 26 Ağustos 1955'te talep ettiği hazır kıtalar hakkında Ordu Komutanına bilgi vermemeleri, talep edilen askeri desteğin geç gönderilmesi, askeri birliklerin olaylara müdahale etmemeleri ve Valinin istediği ateş açım emrini yerine getirmemeleri gösterildi. BCA 010 09 108 337 1

²⁵ Gedik istifa dilekçesinde "vukua gelen müessif hadiselerin tahkiki sırasında Dâhiliye Vekilliği vazifemde kalmayı uygun görmemekteyim" diyerek vazifesinden ayrıldı. M. A. Demirer, *age*, s. 420

²⁶ BCA 030 01 133 869 5 2

²⁷ BCA 30 1 0 0 133 869 5

²⁸ BCA 010 09 108 337 1; Bu yaralarının sarılması için Hükümet, seferberlik ilan etti. Yardım kampanyaları düzenlendi. Başbakan Menderes bu kampanyalara maddi ve manevi büyük destek verdi. Bu kampanyalara Başbakanlık adına 50.000 TL, Menderes şahsı adına da 5.000 TL yardımda bulundu. "Olaylar", *Tarih ve Toplum*, VI/33, (1986), s. 13-14. Farklı bir kaynaktan Başbakanlık adına 30.000 TL yardım yapıldığı yazılıyor. Serdar Sakin, "6-7 Eylül Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 3, S. 12, (Yaz 2010), 378-386, s. 383

²⁹ BCA 030 01 37 222 1

³⁰ BCA 030 18 01 02 143 68 13

Bu olay karşısında oldukça bocalayan Başbakan Menderes, olaylardan komünistleri sorumlu tutarak “İstanbul bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır” dedi³¹. Başbakan Menderes birlikte Hükümet üyeleri, üst düzey güvenlik görevlileri de bu olayın Komünistlerce yapıldığında hemfikirdiler. Böylece hiçbir ön inceleme yapılmadan Emniyet kayıtlarında yer alan ve fişlenmiş birçok sol görüşlü aydının tutuklanmasına başlandı³².

Hükümet, 6/7 Eylül gece yarısı ilan ettiği Olağanüstü hâl kararını 7 Eylül’de İstanbul, Ankara ve İzmir’i kapsayacak şekilde genişletti³³. Bu kararın uzatılabilmesi için Meclisin onayı gerekiyordu. DP Kurmayları 11 Eylül akşamı Çankaya Köşkünde bu olaylar ve Olağanüstü hâl yasası hakkında bir görüşme yaptılar. 12 Eylül saat 10.00’da toplanan DP Meclis Grubu, öğleden sonra meclis genel kurulunda gündeme gelecek Olağanüstü hâl kanun taslağını görüştü. Grupta parti içi sorunlardan kaynaklanan nedenlerle DP lideri Menderes’e yönelik olumsuz bir hava vardı. Menderes gruptan Olağanüstü hâl kanununun uzatılması için hazırlanan taslağın kabul edilmesini istedi. Olayların ciddiyeti ve kapsamının büyüklüğüne dikkat çeken Menderes, olayların mahiyeti hakkında gruba detaylı bilgi vermek istediğini fakat bazı milletvekillerinin grup mahremiyetini sağlamadığından bilgi veremeyeceğini söyledi. Grup toplantısında Menderes, olayların sorumlusunun komünistler olduğunu tekrarladı. Olayların aydınlatılması için her türlü tedbirin alındığını belirten Menderes, parti içi çekişmeleri bir kenara bırakarak bu “*milli felaket*” karşısında ortak cephe olmalıyız dedi. Bu olayların kendi partilerine ve hükümetlerine yönelik olduğunu savunan Menderes, Selanik’te bombayı patlatanla İstanbul’da bu olayları düzenleyenlerin aynı kişiler olduğunu söyledi. Bu olayların tarihine de dikkat çeken Menderes, olaylar esnasında İstanbul’da beş tane uluslararası kongrenin olduğunu, bu toplantılara farklı ülkeden 38 Maliye bakanı, birçok eski başbakan, bir Amerikan heyetinin ülkemize geldiğini söyledi³⁴. Menderes, bu kadar yabancı misafirin gözleri önünde planlı ve hesaplı bir şekilde yapılan bu olaylarla, Türkiye’nin dünya nazarında rezil edilmeye çalışıldığını, Batı ülkelerinden tamamen koparılmak ve büyük güçlere av haline getirilmek istendiğini iddia etti. Grup toplantısında yönetime muhalif bazı milletvekilleri ısrarla eski İçişleri Bakanı Gedik’in de olaylar hakkında konuşmasını istediler, Menderes pek oralı olmadığı gibi Gedik’te böyle bir talepte bulunmadı³⁵. Oylama sonucunda Grup, Hükümetin talep ettiği sıkıyönetim kanununa onay verdi.

DP Grup toplantısından sonra saat 15.00’de TBMM toplanarak, Olağanüstü Hal Kanunu’nu görüştü. Muhalefet olayların tahkik edilerek gerçek sorumluların mutlaka bulunmasını isterken Hükümet adına konuşan F. Köprülü, “*bu hadiseden Hükümet evvelce haberdardı. Ona göre bazı tertibat da almıştı. Fakat bu hadisenin günü ve şartı muayyen değildi*” ve bu olayların

³¹ *Ayın Tarihi*, S. 262, Eylül 1955, s. 17. Aziz Nesin, *Salkım Salkım Asılacak Adamlar*, Nesin Yay., İstanbul 2017, s. 69

³² BCA 010 09 108 377 1

³³ BCA 030 18 01 02 140 82 2

³⁴ 6/7 Eylül tarihlerinde İstanbul’da Mukayeseli Hukuk Kongresi, Milletlerarası Para Fonu toplantısı, Kriminoloji Kongresi, Bizans Tarihçileri Kongresi ve Uluslararası Üniversite Dernekleri Kongresi vardı. M. Hulusi Dosdoğru, *6/7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993, s. 28

³⁵ A. Menderes, *age*, s. 414-428

sorumlularının da komünistler olduğunu söyledi³⁶. Meclis Hükümetin talep ettiği Olağanüstü Hal kanununu kabul ederek altı ay süreyle uzatılmasına onay verdi.

Olaylar sonrasında Başbakan Menderes, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına atanan Gn. Aknoz'a³⁷ ve yeni İl Emniyet Müdürü K. Aygün'e gerçek sorumluların bir an önce bulunması talimatlarını verdi³⁸. Sıkıyönetim Komutanlığı olaylar hakkında kapsamlı bir araştırma ve tutuklama başlattı. Olaylara karışan, en ufak bir desteği ve katkısının olduğu düşünülen bütün şüpheliler toplandılar. Bu tutuklama rüzgârı yaklaşık altı bin kişinin nezarete atılmasıyla sona erdi. Bu tutuklananlar içinde Kıbrıs Türktür Cemiyetinin yöneticileri³⁹ ve Komünistler dikkat çekiyorlardı⁴⁰. Olaylar hakkında yapılan yargılamalar sonucunda olayların gerçek sorumlular tespit edilemedi. Tutuklananların da tamamı serbest bırakıldılar.

13 Ocak 1956'da Meclisin gündemine Başbakan Menderes ve İçişleri Bakanı Gedik'in 6/7 Eylül olaylarında görevlerini gereği gibi yapıp yapmadıkları hakkında bir tahkikat takriri geldi. Son derece kendisinden emin olan Menderes, "*Hususıyla İstanbul hadiseleri hakkında söyleyeceklerim, bugün değil, yarın kati konuşmalar sırası geldiği zaman kimlerin bu işlerden mesul olduğunu söylemek imkânını mutlaka bulacağım*" dedi⁴¹. Çünkü Menderes'te olayların gerçek sorumluları hakkında fazla bir bilgiye sahip değildi. Hükümete ve DP'ye yönelik eleştirilere karşı sert çıkan Menderes, "*hadise ile alakalı olduğumuzu tebeyyün ettirecek, bizi uzak, yakın suçlandırarak hiçbir cihetin mevcut olmadığı meydandadır. Hâdise ile irtibat ve alâkamızı milyonda bir ihtimalle de olsa tespit etmeye imkân bulurlarsa her türlü cezayı kendimize tertibe kendimiz razıyız. Yalandır arkadaşlar. Yalandır, yalandır, yalandır, yalan söylüyorlar*" dedi⁴². Menderes olayların gerçek sorumlularını bulamamıştı fakat kendisi ve partisinin olaylardan sorumlu olmadığına son derece emindi.

2. Yassıada Mahkemelerinde 6/7 Eylül Davasının Açılışı

27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra basında, Adnan Menderes ve DP aleyhine son derece ağır hakaretler içeren yayınlar yapıldı. Menderes'e tepkili olan fakat ifade etmekten çekinenler, Menderes'e yönelik sert eleştiri yarışına girdiler. Bu kişiler arasında DP kurucusu ve Menderes'in yakın arkadaşı F. Köprülü'nün yer alması çok dikkat çekti. Olaylı bir şekilde DP'den ayrılan Köprülü, geçmişin öfke ve kiniyle basına verdiği bir beyanat verdi. F. Köprülü, 6/7 Eylül olaylarını dönemin Başbakanı Menderes'in düzenlediğini ve Atatürk'ün evini de Menderes'in bombalattığını iddia etti⁴³. Köprülü'nün bu açıklamaları uluslararası bir krize

³⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10, c.VII, İ.80, (12 Eylül 1955), s. 684-85

³⁷ Gn. Aknoz Menderes'in olayların gerçek sorumlularının bulunması için emirler verdiğini söyledi. *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 88

³⁸ Emniyet Genel Müdürlüğü görevine yeni getirilen K. Aygün, Başbakan Menderes'in eski polis olduğu için kendisinin bu göreve getirdiğini, bu olayın gerçek sorumlularının bulunması için kesin emir verdi dedi. *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 90

³⁹ Serbest bırakılmaları için Adnan Menderes'e çeşitli müracaatlar oluyor. *BCA 030 01 37 222 1*

⁴⁰ 6/7 Eylül olaylarıyla ilgili tutuklananların tamamı beraat ederek serbest bırakıldılar. U. Keser, *agm*, s. 216

⁴¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10,c.IX, İ. 2 (13 Ocak 1956), s. 69

⁴² TBMM, Zabıt Ceridesi, D.10,c.IX, İ. 2 (13 Ocak 1956), s. 79-81

⁴³ *Yeni Sabah*, 5 Haziran 1960; Bir başka eski DP'li bu dönemde CHP'de siyaset yapan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, "6/7 Eylül Olaylarının sakıt DP hükümeti tarafından tertip edildiğini ve baş

neden oldu. Yunanistan hükümeti Türkiye'ye bir nota vererek Menderes'i yargılamak için talep etti. Askerlerin araya girmesiyle Köprülü, bu krizi önlemek için ikinci bir açıklama yapmak zorunda kaldı⁴⁴.

Köprülü'nün bu açıklamalarını ihbar kabul eden Yassıda Yüksek Soruşturma Kurulu, bu olaylar hakkında bir tahkikat başlattı. Soruşturma dosyalarını inceleyen Kurul, 21 Eylül'de davanın açılmasına karar verdi⁴⁵. F. Köprülü'nün de sanıklar arasında yer alması uygun görüldü⁴⁶. Soruşturma Kurulu sanıklar hakkında 3 yıldan başlayarak ve 20 yıla kadar farklı cezalar teklif etti.

Yassıda'da yapılan bu yargılamada olaylar; 1. Selanik'te Atatürk'ün evine bomba konulması, 2. İzmir'de ki hadiseler ve 3. İstanbul'da yaşanan facia şeklinde ayrıldı. Bu davada 11 sanık yargılandı. Savcılık Makamı bu üç olayın birbiriyle ilişki içinde olduğunu, bu üç olaya nüfuz edecek üst bir kurul olarak Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Fuat Köprülü'den oluşan bir komite tarafından bütün olayların gerçekleştirdiğini iddia etti. Davanın başlamasıyla birlikte Savcılık, Bayar'ın ilgisinin olmadığı, Köprülü'nün DP'den ayrılmış bir kişi olduğunu göz önünde tutarak suçlamaları Menderes ve Zorlu üzerinde topladı. Adnan Menderes'in bir numaralı sanık olarak öne çıkarıldığı bu davada, Menderes'in avukatlığını Av. Burhan Apaydın ile Av. Talat Asal üstlendiler.

3. Adnan Menderes'in Sorgulanması ve Savunması

Yassıda 6/7 Eylül Olayları Davası 19 Ekim 1960 Çarşamba günü başladı. Mahkeme salonuna sanıklar en önde Bayar ve ardından Menderes gelecek şekilde tek sırayla geldiler ve salonda mahkemenin belirlediği sıraya uygun şekilde oturtululdular⁴⁷. Menderes'in aşırı kilo verdiği anlaşılıyordu, salonda yorgun ve bitkin bir hali vardı. Yüzü bembeyaz ve uykusuz hali dikkat çekiyordu. Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol saat 09.30'da Yüksek Soruşturma Kurulunun hazırladığı kararnameyi okutarak mahkemeyi başlattı. Menderes okunan kararnameyi elindeki metinden takip etti. Bazı yerlerine de çeşitli notlar aldı⁴⁸.

Kararnamede olaylar özetlendikten sonra Menderes'e yönelik olarak;

1. Olaylarda etkisi olduğu iddia edilen Kıbrıs Türkür Cemiyet'ini himaye etmek,
2. 24 Ağustos 1955'te verdiği beyanatta halkı olaylara teşvik etmek,

sorumlularının ise düşük Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Menderes, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Fatin Rüştü Zorlu olduğunu açıkladı", *Dünya*, 12 Eylül 1960

⁴⁴ Başbakanlık Müsteşarı ve MBK Üyesi A. Türkeş, Köprülü'yü makamına çağırarak bu durumu telafi etmesini istedi. Menderes'e öfkesi devam eden Köprülü, Türkeş'in ısrarlı ikazları karşısında daha evvel yaptığı açıklamaları yalanlayan ikinci bir açıklama yayımlamak zorunda kaldı. Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC yay., İstanbul 1995, s. 228-229

⁴⁵ *Dünya*, 22 Eylül 1960

⁴⁶ Mahkeme günü MBK'nın, Köprülü'nün yargılanmaması için gönderdiği yazı görüşüldü. Mahkeme heyeti bu talebi yerinde bulmayarak Köprülü'nün yargılanmasına karar verdi. *Dünya*, 20 Ekim 1960

⁴⁷ Mahkemede Bayar, Menderes, Zorlu, Köprülü, Selanik Konsolosu ve Muavini, Oktay Engin, Hasan Uçar, F. K. Gökay, A. Eriş ve K. Hadımlı şeklinde oturdular. Gökay yerini değiştirerek bir öne geçti ve Köprülü'nün yanında yer aldı. *Dünya*, 20 Ekim 1960

⁴⁸ *Akis*, S. 323, (21 Ekim 1960), s. 7

3. F. R. Zorlu'nun Londra'dan gönderdiği telgraf sonrasında olayları tertip etmek,
4. F. Köprülü'nün 5 Haziran 1960 tarihli Yeni Sabah gazetesindeki açıklamaları,
5. DP teşkilatının olayların arkasındaki gerçek sorumlusu olduğu iddialarıyla suçlandı⁴⁹.

Savcılık Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'yu Türk Ceza Kanununun 141. Maddesine göre ırk mülahazasıyla Rum vatandaşları anayasanın tanıdığı kamu haklarından mahrum bırakmak amacıyla cemiyet kurmakla suçladı.

Sorgulamalara Bayar'la başlandı. Cumhurbaşkanı Bayar'a yönelik isnat edilecek kayda değer suçlama bulunamadı. Bir iki şahidin çelişkili ifadesi dışında bir iddia yoktu. Sorgulamalara Menderes'le devam edildi. Menderes, Kıbrıs Türktür Cemiyeti üzerinden suçlanmasının anlamsız olduğunu söyledi. Bu cemiyetin daha evvel mahkeme kararıyla aklandığını hatırlatan Menderes, böyle bir cemiyeti himaye etmenin de suç sayılmaması gerektiğini bildirdi. Bu cemiyetle ilişkisi ve irtibatı hakkında Menderes, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmek için uluslararası kamuoyunu yönlendirerek Türkiye aleyhine yalan propagandalar yaptığını, Yunanlıların bu faaliyetlerine karşı Kıbrıslı Türklerin haklı davasını savunan böyle bir kurumla görüşmesinin yanlış olamayacağını söyledi.

Savcının olayları 24 Ağustos'ta Liman Gazinosunda yapmış olduğu açıklamalarından başlatmasının yanlış bir bakış açısı olduğunu belirten Menderes, o günkü koşullarda bu konuşmanın yapılmamış olmasının bir eksiklik olacağını söyledi. 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Türklere yönelik bir katliamın yapılacağı bilgisinin geldiğini hatırlatan Menderes, olası bir katliamı engellemek için Yunanistan'ı, Makarios'u ve Kıbrıs Rumlarını uyarmak mecburiyetinde kaldım dedi. Menderes bu konuşmayla Kıbrıs Türklerinin yanında olduklarını göstererek Kıbrıs'ta Türklere yönelik olası saldırıların engellendiğini savundu.

Atatürk'ün evine atılan bomba hakkında Menderes, Başsavcının konuyu araştırmadan ve hiçbir kanıt ileri sürmeden tamamen Yunan mahkemesince verilen karara isnat ettiğini belirterek, Yunan mahkemesinin de tamamen siyasi hareket ettiğini söyledi. Yunan mahkemesinin, bombaların Türkiye'den getirilerek Konsoloslukta görevli bir hizmetli tarafından patlatıldığı yönünde karar alındığını belirten Menderes, mahkemenin bu kararın ispatına yönelik hiçbir maddi delili olmadığını söyledi. Menderes, Yunan mahkemesinin aldığı bu karar için "*Bendeniz de [bu iddiaları] inkâr ediyorum. Bendeniz de ne bombanın gönderildiğini biliyorum, ne de kavas [hizmetli] tarafından atıldığına kaniyim. Ne de diğer hususlara kaniyim*" dedi.

Menderes, Selanik'te patlayan bombalar hakkındaki haberin yayınlanması için özel bir emir vermesinin söz konusu olmadığını yalnız öğle yemeği yerken bana Anadolu Ajansının bu haberi vereceği bilgisini verdiler. Bu duruma fazla bir anlam veremediğini belirten Menderes, böyle bir zamanda bu olayı gizlemenin mümkün olamayacağını düşünerek bu haberin yayınlamasında bir mahsur görmedim dedi.

Menderes Cumhurbaşkanı Bayar'la ülke gündemine ilişkin toplantı halindeyken İstanbul Valisi Gökay vasıtasıyla Selanik'teki bomba hadisesinin halkta meydana getirdiği rahatsızlıktan haberdar oldum dedi. Vali'nin bu haberin halkta öfke patlamasına yol açabileceği

⁴⁹ "6-7 Eylül Kararnamesi", *Dünya*, 19 Ekim 1960; Ş. Demir, *agm*, s. 54; *Yüksek Adalet Divanı Kararları*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 409-413

için akşam görevi başında kalarak gerekli güvenlik tedbirlerini alacağını bildirdiğini söyleyen Menderes, Vali'ye olası bir taşkınlık durumunda olaylara müdahale edebilecek yeterince kolluk kuvvetine sahip olup olmadığını sorduğumda olumlu cevap aldım dedi. Fakat her türlü olasılığa karşı Valiye, “*Şimdi, derhal Ordu Müfettişliğine müracaat et, vakit geçirmeksizin icap eden kuvvetleri al. Lazım geliyorsa daha da kuvvet al. On kişinin dahi bir arada bulunmasını mümkün kılmayacak sıkı inzibati tedbir içinde bulundur*” dediğini söyledi. Cumhurbaşkanı Bayar'ın makam arabasıyla Florya'dan Taksim üzerinden Kabataş'a giderken yol güzergâhını kendisinin belirlemediğini belirten Menderes, arabada Cumhurbaşkanı Bayar'la son derece ciddi memleket meselelerini görüştiklerinden arabanın geçtiği güzergâhı ve yol üzerindeki kalabalıkları fark edemediğini söyledi.

Haydarpaşa Tren istasyonundan ayrılmadan evvel, halkta en ufak bir endişe verecek durum ve toplumda rahatsızlığa neden olacak bir olay olmadığını söyleyen Menderes, sadece kamuoyunda Kıbrıs nedeniyle belirli bir hassasiyet ve gerginlik vardı dedi. Menderes, olası bir taşkınlığa müdahale edebilecek her türlü tedbirlerin alındığı için şehirden huzur içinde ayrıldım dedi. Menderes, İstanbul'dan ayrılırken son bir tedbir olarak da İçişleri Bakanı Namık Gedik'i İstanbul'da bıraktıklarını söyledi.

Savcılığın olaylardan İzmit'te haberdar olmasına rağmen Sapanca'ya kadar yolculuğa devam etmesini eleştirmesi üzerine Menderes, İzmit'te olayların ciddiyetine yönelik kapsamlı bir bilgilendirme yapılmadı. Sapanca İstasyonunda beni detaylı bilgilendirmelerini istedim. Sapanca'da İstanbul Valisiyle yaptığım görüşmede olayların ciddiyetini öğrenince acil olarak geri döndük dedi. İzmit'te Dâhiliye Vekili ve İstanbul Valisiyle yaptığım görüşme de olayların önüne geçmek için örfi idarenin ilan edilmesini istediğini söyledi. Menderes böylece olayların daha hızla bastırılarak gerekli tedbirlerin acil bir şekilde alınması için çalıştıklarını iddia etti⁵⁰.

Savcılık Başbakan Menderes'in, olaylardan Kıbrıs Türktür Cemiyeti ile Komünistleri sorumlu tutmasını rağmen cemiyet üyeleriyle Komünistlerin mahkemelerde beraat ettiklerini hatırlattı. Menderes'in verdiği bu bilginin yanlış olduğunu söyleyen Savcı, Menderes'in olaylardaki sorumluluğunu gizlemek için suçu başkasına attığını iddia etti. Menderes, olay mahalline ulaştığında yağmacıların “*Kıbrıs Türktür*” diye nümayiş yaptıklarını, olayların gerçekleştiği yerlerde de bu cemiyete ait sembollere rastlandığı için bu cemiyetten şüphelendiklerini ve bazı komünistlerin hadise mahallinde görüldüğünün de tespiti yapılmıca biz de bu olayların içinde onların da olduğu kanaatine vardık dedi⁵¹.

Mahkeme Başkanı, Emniyet raporlarına göre olayları Komünistlerin yapmadığı anlaşılmasına rağmen sizin böyle düşünmenizden nedeni nedir diye sordu? Menderes, bu raporların çok iyi bir tahkikatla incelenmesi gerektiğini çünkü bu raporların kesin bilgiler vermediği gibi bu olayların içyüzünü ortaya koyabilecek nitelikte olmadığını söyledi. 7 Eylül'de Emniyet müfettişlerinden olaylar hakkında bilgi talep ettiğinde Emniyetin, olaylar hakkında hiçbir haber ve bilgilerinin olmadığını ilişkin cevap verdiğini söyledi. Konu hakkında

⁵⁰ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 17-18

⁵¹ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 14-15

Emniyetten daha fazla bilgi almak için çok çaba gösterdiğini belirten Menderes, tatmin edici bir cevap alamadım dedi⁵².

Savcı Menderes'in olayların içyüzünü DP grubundan gizleyerek, İçişleri Bakanı Gedik'in grupta konuşmasını engellediğini iddia etti. Grup toplantı tutanaklarını okutan Mahkeme Başkanı, grup tutanaklarında Gedik'in "Eğer meşguliyet benim omuzlarıma yüklenecek ise açıklayacağım husus vardır" dediğini bu söze mukabil Menderes'in grupta "Hayır. Onun mesul olması icap edileceğini bilseydim istifaya ben davet ederdim" diyerek Gedik'in konuşmasını engellemişsiniz dedi. Menderes bu yorumlamaya itiraz ederek, Gedik'in görevinden istifa etmiş olmanın ezikliği altında Başbakanın ağzından grupta olaylardan kesinlikle sorumlu olmadığını açıklanmasını talep ettiğini söyledi⁵³. Bende sorumlu olduğuna inanmadığımı belirterek bu talebi yerine getirdim. Aksi durumda sorumlu olduğuna kanaat getirseydim onun istifa etmesini beklemeden görevden alırdım dedi⁵⁴.

Savcılık şahit ifadelerine dayanarak güvenlik güçlerinin görevlerini gereği gibi yapmalarının sorumluluğunu hükümete yükleyerek Menderes'i suçlamaya başladı. Böyle bir durumun ortaya çıkmasına fazla bir anlam veremeyen Adnan Menderes, polis ve zabitanın olaylara müdahalede bulunmamasını siyasi iktidarla ilişkilendirenlerle ısrarla askerinin olaylara neden müdahale etmediğini sordu. Menderes'in ısrarla cevap aradığı bu soruya mahkeme sürecinde kimse tatmin edici bir cevap vermedi.

Dönemin İstanbul Birinci Ordu Komutanı General Vedat Garan, Valiliğin 18.45'te 1500 asker talep ettiğini bu askerlerin 19.00'da alarma geçirilerek saat 20.30'da olay yerine intikal ettiğini söyledi. Askerlerin olaylara müdahale etmemesinin sorumluluğunu emniyete yükleyen Garan Paşa, bu askerlerin emniyetin emrine verildiğini fakat askeri kıtaların olay yerinde mülki

⁵² *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 26. İstanbul Valisi F. K. Gökay, kendisine ulaştırılan polis raporlarında, olayları komünistlerin gerçekleştirdiğinin yazılı olduğunu söyledi. Mahkemede F. Köprülü, olaylar sonrası İstanbul'u gezdiğimde böyle bir tahribi yapabilecek kişilerin sadece Komünistler olduğunu düşündüm dedi. Ayrıca Köprülü bu konuda Hükümet ve muhalefetin hemfikir olduğunu da ilave etti. Olaylardan sonra toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında da bütün bakanların bu olayı Komünistlerin organize ettiğinde hemfikir olduklarını belirten Köprülü, konu hakkında görüştüğü Emniyet müfettişlerinin de bu işi komünistlerin yaptığını söylediler dedi. *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 80. Olaylara müdahale eden İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Gn. N. Aknoz'da olaylara komünist eylemi olarak baktığını, kendisine resmi veya sözlü olarak hiçbir kimsenin, bu olayları Hükümetin düzenlediğine ilişkin bir bilgi vermediğini söyledi. *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 86-87. Olayların mağduru olan Rumlar da bu olaylardan Komünistleri sorumlu tutuyorlardı. Konstantina Andrianopulu. "İstanbul Rum Basının Tepkisi ve 6-7 Eylül Olayları", *Tarih ve Toplum*, S. 237, (Eylül 2003), s. 24

⁵³ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 21-22

⁵⁴ 12 Kasım DP grup toplantısı hakkında Bayan Gedik, eşinin hazırladığı bir konuşma metnini kendisine okuduğunu, eşinin kendisine grup toplantısında Başvekil suçsuz olduğumu söylerse bu konuşmayı yapmayacağım dediğini söyledi. Menderes Mahkemeye Heyetine dönerek N. Gedik'in hazırladığı bu konuşma metninin okunmasını talep etti. Mahkeme heyeti uygun görmedi. Menderes N. Gedik'in istifanamesinin okunmasını talep etti. Mahkeme olumsuz yaklaşınca Bayan Gedik bu istifanameyi okudu. Menderes, grup toplantısında ifşaat yapacak bir kişinin istifa dilekçesi bu şekilde olur mu dedi. Fakat Mahkeme Başkanı Menderes'in bu açıklamalarını dikkate almadı. *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 369

ve idare amir bulamadığı için ordunun harekete geçmesinin zaman aldığını söyledi⁵⁵. Bu açıklamalar üzerine Menderes, Vali'ye saat 16.00'da askeriye yardımı istemesi talimatını verdiğini fakat Paşa'nın kendisinden 18.45'te asker talep edildiğini belirtiyor. Bu zaman farkı nereden kaynaklanıyor diye sordu. Vali Gökay'da, Paşa'nın açıklamalarına itiraz ederek 17.30'da ki talebimizin yazılı kayıt altına alındığını söyledi. Ayrıca Vali, 26 Ağustos'tan itibaren ordunun her an müdahaleye hazır bir askeri gücü hazır tutması gerekirken de bu gücünde görev yerine gelmediğini söyledi. Vali Gökay ve Emniyet Müdürü Eriş'in belgelere dayalı itirazları karşısında⁵⁶ Garan Paşa, talep saatini hatırlamıyorum diyerek konuyu kapattı⁵⁷. Menderes'in bu konu hakkında kapsamlı inceleme talepleri Mahkeme yönetiminde kabul edilmeyerek konunun üzeri kapatıldı.

4. Şahitler

Mahkemenin en önemli safhası tanıkların dinlenilmesindeydi. Mahkeme heyeti ve savcılık şahitleri yönlendirerek bu olayların tertip olup olmadığını ve bu olayların Menderes Hükümetinin düzenleyip düzenlemediğini soruyordu. Mahkeme sürecinde 98 şahit davet edilerek olaylar hakkında görüşlerine müracaat edildi. Mahkemede askerler, polisler, dönemin bürokratları, siyasiler ve sivil halktan insanlar dinlendi. Mahkemede dinlenen bu tanıkların durumları basında da espi konusuna oldu. İçlerinde hakikaten gördüklerini bildiklerini hakkaniyetle anlatmaya çalışanlar olduğu gibi emniyet kayıtlarında "dolandırıcı" olarak kaydı geçenler de vardı⁵⁸.

Mahkeme yönetimi Savcılığın talep ettiği bütün şahitleri kabul ederken Savunmanın getirdiği şahitlerin büyük kısmını kabul etmedi. Başsavcı mahkeme öncesi şahitlerle ön görüşme yaparak mahkemeyi yönlendirmeye çalıştı. Bu iddiaları kabul eden Başsavcı, "Yüksek mahkememizi fazla meşgul etmemek için hadiseler hakkında bilgilerinin olup olmadığı tarafımdan tespit"⁵⁹ ediliyor diyerek yaptığı bu uygulamanın doğru olduğunu savundu. Başsavcılığın tavrını onaylayan Mahkeme Başkanı, "Bir devrin muhasebesi görülüyor, Demokrat Parti iktidarının muhasebesinin görülmesinde herkesin payı vardır" dedi. Fakat Mahkeme Yönetimi, Savunmanın dinlenilmesini talep ettiği şahitleri herkesi dinlenmenin mümkün olmadığını söyleyerek geri çevirdi. Menderes, olaylara karıştığı iddia edilen DP mensuplarının şahit olarak dinlenmesini istedi. Menderes'in bu talepleri de kabul edilmedi.

⁵⁵ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s.326-329

⁵⁶ İstanbul Emniyet Müdürü A. Eriş, Garan Paşa'nın asker talebinin 18.45'te kendisine bildirildiği ifadesinin yanlış olduğunu çünkü bu talep yazısını bizzat kendisine 17.30'da ilettiğini, resmi kaydının ve şahitlerin de olduğunu ilave etti. Şahit N. Up, Birinci Orduyu ve 15. Kolordu Komutanlığını birçok kez aradığını söyledi. *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 159

⁵⁷ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s.330-334

⁵⁸ Yassıada da dinlenen bu tanıklar hakkında olayların mağduru ve bu olaylar hakkında iktidara yönelik sert eleştirel bir kitabın yazarı Aziz Nesin'in ilginç tespitleri vardır. 4 Kasım 1960'da yayınlanan "Tanıklar Geçidi" yazısında A. Nesin; mahkemede "uygunsuz bir sürü tanık" dinlendiğini hatta bu tanıklar arasında Emniyette dolandırıcı olarak kaydı bulunan sabıkalıların olduğunu, birçok memurun olay esnasında kendi yaptıklarını anlatarak kendilerini aklamaya çalıştıklarından söz etti. Kısacası mahkemede ki bu tanıkları Nesin, "memur olan bir-iki tanık da düşüklere (DP'lilere) nice çullanır, saldırırlarsa belki terfi ettirileceklerini umuyorlardı" diyor. M. A. Demirel, *age*, s. 417-418

⁵⁹ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 293-295

Mahkeme dinlemek zorunda kaldığı sınırlı sayıdaki savunma şahitlerine de yalancı şahit muamelesi yaparak fazla dikkate almadı⁶⁰.

Şahitler arasında mahkeme gündemini en çok Coşkun Kırca, Hayrettin Sümer ve Fuat Köprülü meşgul etti. F. Köprülü'nün damadı ve Zorlu ile kişisel husumeti olan CHP'li C. Kırca, olaylar olduğu dönemde NATO Büyükelçiliğinde ikinci kâtip olarak görev yapıyordu. Kırca, görev yaptığı esnada Londra'dan Zorlu'nun Menderes'e çektiği bir mesajla olayların başlatılması için ilgili kişilere emir verilmesi talebinde bulunulduğunu iddia etti⁶¹. Kırca'nın bu iddiası çeşitli itirazlara rağmen kanıt olarak kabul edildi⁶². Zorlu, söz konusu telgrafın mahkemede okunmasını ve bu telgrafi hazırlarken yanında olan diplomatlardan M. N. Birgi ve S. İksel'in dinlenmesini talep etti. Fakat Mahkeme bu telgrafi mahkemede okutmadığı gibi söz konusu diplomatların şahitliğine de gerek görmedi⁶³.

Mahkemede dinlenen şahitler içinde en fazla dikkat çekenlerden birisi de Binbaşı H. Sümer oldu. Sümer olaylardan sonra toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında Bakan M. Sarol'un, "*Yap dedi isek böyle mi olsun dedik*" şeklinde bir ifadesi ve farklı bir zamanda da Vali Gökay'ın "*Hadiseleri bekliyorduk, hazırlık yaptık, bu hususta emir vardı*" dediğini söyledi⁶⁴. Tanığın bu iddialarını Gökay anında yalanladı. Sarol'da bu iddiaları kabul etmedi. Tanıkla Sarol yüzleştirildi. Sarol bu iddiaları kesinlikle reddederken, Bnb. Sümer, Sarol'un bu ifadeyi kabul ederse sanık olacağını bildiğinden inkâr ediyor dedi. Söz konusu toplantıda bulunan Bakanlar S. Yırcalı, S. Ağaoğlu, E. Kalafat, M. Çavuşoğlu, C. Yardımcı da Sarol'un kesinlikle böyle bir söz söylemediğine şahitlik ettiler. Toplantıya katılanların hep birlikte bu iddiaları reddetmesi üzerine Binbaşı H. Sümer tekrar mahkemeye çağrıldı. Sümer toplantıya katılanların bu iddiayı reddetmesinin normal olduğunu belirttikten sonra Hükümeti eleştirerek, "*onlar on senelik inkâr ve tahrif şekilleri ile yürüttükleri politikanın hem hesabını verecekler ve hem de biz bu inkâr ve tahrifi ispat edeceğiz*" dedi. Sümer'in böyle bir çıkışına tepki gösteren S. Ağaoğlu, "*Hayrettin Sümer'in sözlerini teessüfle ve hayretle dinledim. Namus ve şeref bizde de mevcut. Namus ve şeref üzerine huzurunuzda Allah'ın huzurunda yemin ettim. Tereddüt etmeden diyorum ki şahadetleri doğru değildir*" dedi. Av. Apaydın Şahit Sümer'in mahkeme öncesinde farklı kişilere "*istikbalim bildiklerimin tamamen aksini söylememi emrediyor*"

⁶⁰ Dönemin İçişleri Bakanı N. Gedik'in eşi M. Gedik şahit olarak dinlenmek üzere kürsüye davet edildi. Bayan Gedik'e Menderes, bir soru sordu. Mahkeme Başkanın Bayan Gedik'e müdahale ederek yalan söylemek durumuna düşebilirsiniz uyarısı yaptı. Böyle bir müdahaleye öfkelenen Bayan Gedik, ben üç yıl hâkimlik yaptım ve Milli Mücadele kahramanı Yüzbaşı Galip Bey'in kızıyım kesinlikle yalan söylemem diyerek tepki gösterdi. *Yassıda Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 368-369

⁶¹ *Yassıda Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 103

⁶² Mahkemede sözünü edilen ve Kırca'nın iddialarına kaynak gösterdiği telgrafta, "haklarımızda musır davranacağımıza kendilerini terakkun ettirdiğimizi zannediyorsak da bu sahada çok çalışılması icabettekini anlamaktayız. Bu sebeple gerek biz gerek gazetecilerimiz bu yolda gayret sarf ediyoruz. Tarafı Devletlerinden bu hususta ilgililere verilecek emirlerin pek faydeli olacağını saygılarımızla arz ederiz" deniliyordu. *BCA 010 09 109 341 4*.

⁶³ *BCA 010 09 109 340 4 2-5*; Menderes'in Avukatı T. Asal, Kırca'nın bu iddiaları ve söz konusu telgrafın davadan mahkûmiyet çıkmasının temel dayanağı olduğunu belirtmektedir. Talat Asal, *Güneş Batmadı Müvekkilim Adnan Menderes ve Yassıda*, Selis Kitapları, İstanbul 2003, s. 126

⁶⁴ *Yassıda Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 350-353

dediğini nakletti⁶⁵. Av. Apaydın'ın bu iddialarına Sümer sessiz kalırken Mahkeme yönetimi de araştırma ihtiyacı duymadı.

Mahkeme Fuat Köprülü'nün Yeni Sabah Gazetesinde Hükümeti suçlayan açıklamalarını gündemine aldı. Mahkeme Başkanı, Köprülü'ye bu habere dayanarak olayların Hükümet tarafından yapıldığını söylemişsiniz bu konudaki fikriniz nedir dedi. Köprülü, olaylar sonrasında İstanbul'u gezdiğini bu gözlemlerimde olayların muhtelif gerekçelere dayanarak Komünistlerin yaptığına kanaat getirdiğini söyledi. Mahkeme Başkanının olaylarda ki Hükümetin sorumluluğuna yönelik ısrarlı sorularına mukabil Köprülü, “*bunun hükümet tarafından yaptırıldığı, asla akla gelmedi, bunu tasavvur edemedim. Böyle bir hareketin bir hükümet tarafından yaptırılması kolay kolay tasavvur olunamaz. Böyle bir hareketin memleket için mucip olacağı zararlar gayet açıktır*” dedi. Mahkeme Başkanı bu açıklamalardan tatmin olmayarak Köprülü'yü daha fazla zorladıysa da Köprülü başka bir bilgin yok dedi⁶⁶.

Fuat Köprülü'nün mahkeme ifadeleriyle gazetede yayınlanan açıklamaları birbirini tutmuyordu. Mahkeme Fuat Köprülü'nün açıklamalarındaki bu çelişkiyi gündemine aldı. Köprülü gazetede açıkladıklarının yanlış anlaşıldığını örneğin Selanik'te patlayan bombayla Hükümetin hiçbir ilgisinin olmadığını söyledi. Fakat bu olayın kamuoyunu tahrik edecek şekilde radyodan ve gazeteden yayınlanmasının Hükümetin işi olduğunu söyledi. Köprülü, olayların sonrasında bu işi hükümetin yapacağına ihtimal vermedim fakat 6/7 Eylül olayları hakkında açılan davalardan hiçbir netice elde edilemeyince, Hükümetin gereken tahkikatı yapmadığını düşünerek bu konuda Hükümetin ihmali olduğuna kanaat getirdim dedi. Köprülü, sözlerinin devamında olayların hepsinin Başbakan Adnan Menderes tarafından yaptırıldığını iddia etti⁶⁷. Böylece Köprülü gazetede diplomatik krize neden olan açıklamalarını revize ederken Menderes'e yönelik kişisel suçlamalarını sürdürmeyi tercih etti. Köprülü kurucusu olduğu DP'den ayrılmayı ve Dışişleri Bakanlığını F. R. Zorlu'ya bırakmış olmayı kabullenemediğinden duygusal ve tutarsız açıklamalar yapıyordu.

5. Adnan Menderes'in Mahkemeye Yönelik İtirazları

6/7 Eylül Olayları Davasında Adnan Menderes ve avukatları sık sık mahkemenin yargılama usul ve yöntemlerine itiraz ettiler. Hukukçu olan Menderes, savcılığın uygulamalarına ve mahkeme başkanın ortaya koyduğu yargılama anlayışına sık sık karşı çıkarak ikili polemikler yaşadı.

Davanın kabul edilmesiyle birlikte hazırlanan kararname, sanıklara verildiği halde sanık avukatlarına verilmedi. Müvekkilleriyle görüşme zorluğu yaşayan avukatlar, bu davaya hazırlanabilmek için kararnameyi bizzat istediler. Savcılık bu talebi uygun bulmadı. Avukatlar konuyu Mahkeme Başkanına taşıdılar. Mahkeme Başkanı kararnamelerin sadece sanıklara verildiğini avukatlara kesinlikle verilemeyeceğini bildirerek bu konuyu kapattı. Menderes, avukatlarının kendi hukuki durumu ve dosyası hakkında yeterince bilgi sahibi olmadan

⁶⁵ *Yassıda Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 425-435.

⁶⁶ *Yassıda Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 68

⁶⁷ *Yassıda Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 244

mahkemeye hazırlıksız geldiğini söyleyerek bu karara itiraz etti⁶⁸. Fakat mahkeme yönetimi bu itirazları da dikkate almadı. Menderes 18 Kasım'da verdiği beş sahifelik dilekçesinde, Mahkeme yönetiminden kendi hakkında hazırlanan dosyaları inceleme talebinde bulundu. Mahkeme bu isteği de kabul etmedi.

Menderes'in avukatları mahkemeye müvekkiliyle yeterince görüşemediklerini belirten bir dilekçe verdiler. Mahkeme Başkanı, mahkemenin sadece yargılamaya baktığını sanıkların avukatların görüşme meselesinin Yassıada İrtibat Bürosu Başkanlığı ile Ada Komutanlığının sorumluluğunda olduğunu o iki makama müracaat edilmesi gerektiğini söyledi⁶⁹. Menderes Ada komutanlığına avukatlarıyla görüşmek için müracaatları olduğunu fakat komutanlığın bu konunun kendi yetki sahası dışına olduğu cevabını verdiğini bildirdi⁷⁰. Menderes, bir kez daha Mahkeme Başkanlığına müracaat ederek avukatıyla dava hakkında görüşmek istedi. Mahkeme Başkanı, bu talebi gereksiz görerek görüşme yolunun açık olduğunu söyledi. Menderes'in ısrarla böyle bir yolun olmadığını iddia etmesi üzerine Mahkeme Başkanı, "Ne yapalım. İmkânlar şartlar dâhilinde oluyor" diyerek bu talebi geri çevirdi. Kurumlar sorumluluğu birbirlerine atarak sanıkların avukatlarıyla görüşmesine mani oluyorlardı.

Mahkeme Başkanlığı sanıkların aleyhine sunulan her türlü belgeyi gereğince incelemeyen kabul ederken, sanıkların lehine olabilecek belgeleri çeşitli gerekçelerle işleme koymadı. Örneğin Menderes'in Avukatı B. Apaydın, dönemin İçişleri Bakanı N. Gedik'in 6/7 Eylül olayları hakkında kendi el yazısıyla yazılmış notlarını delil olarak mahkemeye sundu. Menderes, grup toplantısında Gedik'i susturarak gerçeğin ortaya çıkmasını engellediğinin iddia edildiğini hatırlatarak Gedik'in o güne ilişkin tuttuğu bu notlarla gerçeğin daha iyi anlaşılacağını söyledi. Başsavcı bu notların yargılamaya hiç katkı sunmayacağını söyleyince Mahkeme Başkanı da Gedik'e ait bu notların vesika özelliği taşımadığını ileri sürerek geri çevirdi⁷¹.

6/7 Eylül davası devam ederken Menderes'in avukatları tutuklanarak cezaevine gönderildiler. Hiçbir açıklama yapılmadan Avukatlar, Harbiye'de "mezarlık" adı verilen hücrelere konuldular. Daha sonra Balmumcu Askeri Cezaevine nakledilen avukatların ailelerine de bilgilendirme yapılmadı. Baroların duyarsız kaldıkları bu tutuklamanın gerekçesi 6/7 Eylül davasında avukatların daha evvel gazetelerde yayınlanan kendi savunmalarını matbaada bastırmak istemeleriydi. Böyle basit bir gerekçe üzerinden Mahkeme avukatlara gözdağı veriyordu⁷².

6. Başsavcının Dava Hakkındaki Mütalaası

3 Aralık'ta yapılan on beşinci oturumda Başsavcı mahkemeye mütalaasını sunarak okumaya başladı. Başsavcı, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Türklere bir katliam yapılacağı haberi üzerine Başbakan Menderes'in 24 Ağustos'ta "tahrik edici, sert ve ağır beyanat" vererek kamuoyunun heyecanı bilerek artırdığını, Londra Konferansından zaferle dönmek için Zorlu, Demokrat Parti

⁶⁸ Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları, s. 27

⁶⁹ Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları, s. 376-377

⁷⁰ Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları, s. 382

⁷¹ Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları, s. 359-360

⁷² T. Asal, age, s. 36-38

teşkilatının sokaklara indirilerek Kıbrıs meselesinin çözülmesini istediğini söyledi. Bu senaryoyu uygulamak için Başbakan Menderes'in Selanik'te bomba patlattırarak, bu olayın haberini radyo ve DP'li Perin'e ait gazete üzerinden halkın provoke edildiğini bildirdi. Mütalaada Bayar ve Menderes'in Haydarpaşa tren istasyonuna Taksim üzerinden giderek Taksim'de olayların başlangıcını kontrol ettikleri ve Menderes'in Gar'da Zorlu ile yaptığı telefonla görüşmesinde de olayların planlandığı gibi başlatılmasında anlaşlıkları ifade edildi.

Savcı, Menderes'in olayların mahiyeti hakkında yeterince araştırma yapmadan doğrudan Komünistleri ve Kıbrıs Türktür Cemiyetini suçlu ilan ettiğini, zamanla bu iddiaların unutulduğu ve Başbakanın ağzında “*bir milli felaket*” ve “*milli galeyana*” sözleri kaldığını söyledi. Menderes'in ilk günlerde ki bu açıklamalarıyla olayları bilinçli olarak başkasının üzerine yıkmaya çalıştığını söyledi.

Başsavcı olayların birkaç şehirde aynı anda, aynı saatte ve aynı tip yöntemlerle başlamış olmasının şüpheye bırakmayacak şekilde bir tertip olduğunu ispatlamaktadır dedi. Mütalaada olaylardan sonra Bakan Gedik'in istifa etmesi, Vali'nin suçsuz bulunması ve Başbakan Menderes'in olaylardan sonra güvenlik kuvvetleri hakkında hiçbir açıklama yapmamasına dikkat çekildi. Başsavcı, Türkiye'nin dışarıda alınma kara leke süren böyle bir olayı, Başbakan Menderes'in mutlak surette aydınlatması gerekirdi dedi. Başsavcı Menderes'in olaylara mani olmamaktan ve güvenlik güçlerinin görevlerini yapmamasından sorumlu olduğunu söyledi.

Savcıya göre böyle büyük ve kapsamlı bir tertibi bu ülkede kimler yapabilir? Komünistler, Halk Partisi, Kıbrıs Türktür Cemiyeti veya DP ile onun dayandığı Hükümet yapmış olabilirdi. Bu dört seçenekten ilk üçünün gerçekleştirmediği anlaşıldığına göre geriye tek bir seçenek kalıyor dedi. Savcı, bu tertibin DP idarecileri tarafından gerçekleştirildiği, olaylara güvenlik kuvvetlerinin müdahale etmemesi ve bazı emniyet görevlilerinin şahitliğiyle ispatlandığını söyledi. Ayrıca Savcı, olayların olduğu zamanda görevli kamu kurum amirlerinin daha sonraları taltif edilerek bir üst makama terfi ettirilmesini de dikkat çekici bir kanıt olarak gösterdi.

Başsavcı bu davada yargılanan diğer sanıklara yönelik mütalaasını açıkladıktan sonra Menderes'in Bayar, Köprülü ve Zorlu'yla birlikte illegal bir cemiyet haline geldiklerini Anayasanın tanıdığı kamu haklarından ırk mülhazasıyla Rum vatandaşları mahrum bırakmak, Selanik'te bomba patlatılmasını temin, Türk milletini bir zümre aleyhine harekete geçirmekten cezalandırılmalarını istedi⁷³.

Başsavcı açıkladığı bu mütalaasında Menderes'e yönelik cümlelerinin arasına hakaret içeren ifadeler serpiştirerek rencide edici tavrını sürdürdü. Savcı Menderes'e, “*koskoca bir yalan söylemekten*” kaçınmadığını, “*Her türlü mesuliyet şuurundan uzak bir Başvekil*”, “*Menderes gibi muhalefet liderinin öldürülmesi için tertipler yaptırarak kadar mesuliyet hissinden mahrum*”, “*hain bir devlet adamı*” diyordu. Savcının ithamları arasında “*Adnan Menderes adını taşıyan bu şahıs, adaletten kendi yakasını kurtarabilmek için, tarih mahkemesi önünde Türk*

⁷³ *Yasıta Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s.451-482

Milletinin suçlu olarak damgılanması maksadı ile elinden geleni” yaparak “mili bir cinayet işlemiştir” gibi hakaretimiz ifadeleri de sıklıkla kullandı⁷⁴.

7. Adnan Menderes’in Savunması

Mahkeme son savunmalar için 12 Aralık’ta avukatların yazılı müdafaalarını almaya başladı. Menderes’in avukatı T. Asal 12 Aralık 1960 tarihli yazılı müdafaasını verdi. Fakat asıl müdafaayı Menderes bizzat kendisi yapmak istedi.

Mahkemenin 14 Aralık 1960 on yedinci oturumunda Menderes, son savunmasını yapmak üzere kürsüye geldi. Menderes huzurlarınızda dört kişilik bir cemiyet kurarak bu tertibi gerçekleştirmekle suçlanıyorum diye söze başladı. Böyle bir olayı gerçekleştirmek için dış ve iç olmak üzere iki nedenim olabilir. Dış sebep olarak Londra Konferansında başarı kazanmak ve iç etken olarak da Kıbrıs konusunu istismar ederek kamuoyunun dikkatini Kıbrıs’a çekmek istemiş olabiliriz. Bu iki iddiaya göre Londra Konferansı esnasında böyle bir olayı tertiplemenin nasıl olumlu sonucu olabilir. Londra Konferansı başlangıçtır. Bu konuda daha birçok müzakereler yapılacaktır. Buradan bir sonuç çıkmayacaktır. 1950-1955 yılları arasında dış politikayı iç politikaya karıştırmamak için büyük çaba gösterdiğimiz düşünülürse böyle bir olayı dış sebep için kullanamayacağımız gayet iyi anlaşılır dedi. Menderes, Kıbrıs konusunun iç politikada istismar edilmesini bırakın, yıllarca Hükümetin muhalefet tarafından Kıbrıs üzerinden yersiz şekilde suçlanarak hükümet aleyhinde istismar edildiğini söyledi.

Menderes, Yüksek İddia Makamının ortaya koyduğu iddia ve talepleri içeren tam metin elimizde olmadığından mevcut şartlara göre müdafaamızı yapacağız dedi. Başsavcının DP Hükümetine yönelik Kıbrıs politikasını eleştirmesine karşı çıkan Menderes, 6/7 Eylül olaylarının Kıbrıs meselesinden ayrı tutmanın imkânsız olduğunu söyledi. Menderes, o günkü koşullarda Kıbrıs’ta yaşananlar Türk Milletinin tahammül sınırlarını çok zorladı. 24 Ağustos’ta Liman lokantasında sert konuşarak halkı tahrik etmiş olduğum söyleniyor. Yunanlılar Kıbrıs hakkında her türlü tecavüzü yapıyorlar, EOKA kurulmuş, Kıbrıs’ta katliam yapılacağına yönelik haberler geliyor, bir gün önce İngilizlere ciddi bir nota verdik. Bu şartlarda 24 Ağustos’ta da tesadüfî bir konuşma yapmadım dedi. Böylece Kıbrıs’ta yaşanabilecek olası katliamı engellemek için çok çaba gösterdiğini söyledi.

Türk-Yunan ilişkileri hakkında Menderes, Batı Trakya’da Türk azınlık ile İstanbul’da Rum azınlığın her iki devleti karşı karşıya getirmekten ziyade dostlukların gelişmesine katkı sağlayacağını söyledi. Bu konuda olduğu gibi Kıbrıs meselesinde de her iki devletin sorunları ortak çözerek dostluklarını geliştirebileceklerini belirten Menderes, bu düşüncelere sahip bir kişi olarak 6/7 Eylül olaylarını aklımın bir kenarından bile geçiremem dedi. Kıbrıs konusunun diplomasiyle çözülmesi gerektiğini savunan Menderes, Yunanistan ve İngiltere’yle NATO’da müttefik olduğumuzu söyledi. Her üç devletinde Akdeniz’de aynı problem ve tehlikelerle karşı

⁷⁴ Mahkeme süresince basındaki hakaretler devam etti. Örneğin CHP lideri İnönü’nün damadı M. Toker’in yayınladığı bir mecmuada Menderes için, “Bizi on yıl boyunca, hakikaten iğrenç bir adam idare etmiştir! Düşük efendi, dinleyicilerin gözünde hiç bu derece alçalmamış, iğrenç manzara almamıştı. Bu memlekette Başbakanlık yaptığı Türk tarihinin bir lekesi olarak ibretle hatırlanacak adamın son itibarını da yiyip bitirdi. Kadın kılıklı bir sözde erkek” şeklinde sözler sarf ediyordu. *Akis*, S. 339, (31 Aralık 1960), s. 7

karşıya olduğunu hatırlatan Menderes, bu ülkelere karşı sert çıkışlarla iyi ilişkilerin bozulmasına izin vermemeliyiz dedi. İngiltere'nin adaya bağımsızlık vermeyi düşündüğü bir zamanda, Yunanlıların adayı Yunanistan'a ilhak etmek istediklerini ifade etti. Menderes, Kıbrıs'ın Anadolu'nun doğal bir parçası olduğunu ve adada yüz bini aşkın vatandaşımızın yaşadığını hatırlatarak bu meselenin Türkiye olmadan çözülmeyeceğini bildirdiğini söyledi. Türkiye'nin diplomasi yolundan ayrılmadan NATO içindeki hukuku gözeterek, Akdeniz'deki statüsünü koruyarak ada üzerindeki haklarımızın takibini yaptım dedi.

Menderes, olayların başlamasında Selanik'te patlayan bombanın etkili olduğunu, Kıbrıs'ı yeniden fethetmek bahasına da olsa hiçbir Türk'ün Aziz Atatürk'ün hatırasını taşıyan bu eve bomba koymayı düşünmediğini tasavvur edemiyorum dedi. Menderes, bu konunun ortada hiçbir delil ve işaret yokken sadece Yunan mahkemesinin verdiği karara göre bağlanmasını da doğru bulmadığını söyledi. Atatürk'ün evine bomba konulması haberi hakkında Menderes, Ajans Umum Müdürü bana sormadan yayınlıyaydı, bana ulaşmasaydı, bu haberi akşama bıraksaydı 6/7 Eylül olayları olmayacak mıydı? Ben bu haberin acele yayınlanması hakkında bir emir vermedim, bana sadece yayınlayıp yayınlanmaması soruldu bende tercihim bildirdim dedi. Menderes, yemekten sonra 16.00'da Florya'ya geçtik. Yarım saat içinde Vali Gökay beni arayarak, bomba hadisenin halkta heyecana neden olduğunu, bazı yerlerde küçük toplulukların oluştuğunu belirterek, akşama tren garına uğurlamaya gelemeyeceğini söyledi. Vali'ye elindeki kuvvetlere destek amacıyla ordudan acil askeri kuvvet talep ederek aldığı tedbirleri genişletmesini söyledim dedi. Hükümetin Kıbrıs üzerinden gizli bir nümayiş yapmaya izin vermesi ve teşvik etmesinin söz konusu olmadığını söyleyen Menderes, o gece nümayiş yapmak için gençlerin müracaatları oldu fakat Hükümet bu taleplerin hepsini geri çevirdi dedi.

Florya'dan Haydarpaşa'ya giderken arabanın geçeceği güzergâhı kendisinin belirlemediğini belirten Menderes, aksi durum olsaydı da olay mahallinden güvenlik nedeniyle uzak durmayı tercih ederdik dedi. Menderes sözlerinin devamında, biz yollarda herhangi bir sıra dışı duruma karşılaşmadık, Haydarpaşa'ya geldiğimizde Londra'dan beni telefonla aradılar, bu görüşme 20 dakika sürdüğünden tren geç hareket etti, Tren garında mutlak kalabalık dışında dikkat çekici bir olay olmadığından Ankara'ya rahatlıkla yola çıktık dedi. Menderes İzmit'te Vali olayların kapsamı hakkında yeterli bilgi vermediğinden, İstanbul'da yeterince güvenlik kuvvetleri olduğunu düşünerek yola devam ettiğini, fakat İstanbul'dan haberdar olabilmek için ilk istasyonda bilgi verilmesini istediğini söyledi. Sapanca'da olayın ehemmiyeti anlaşılınca derhal geri dönerek olaylara bizzat müdahale ettiğini belirten Menderes, İstanbul'a geldiğimizde yollarda Kıbrıs Türktür Cemiyeti bayraklarıyla sıklıkla karşılaştıklarını, böyle heyecanlı ve tahrik olmuş bir kitlenin içinde komünistlerin faal olmayacağına düşünmeye imkân yoktu dedi. O günkü koşullarda bize verilen bilginin bir sonucu olarak bu iki grubun suçlu olabileceği açıklamalarını yaptığını söyledi. Menderes sözlerine Emniyet Teşkilatının olaylardan sonra verdiği raporda ve dönemin Milli Emniyet Hizmetleri (MİT) verdiği bilgilerde de olayların tamamen komünistlerce gerçekleştirildiği yönünde olduğunu belirtti.

Menderes DP grup toplantısında, Dâhiliye Vekili Gedik'in konuşmasını engellediğimiz iddia ediliyor. Oysa o zamanki grup toplantısında olayların içeriğine yönelik bir gündemin olmadığı o gün öğleden sonra toplanan Meclis'in de sadece Olağanüstü Hal ilan etmek için acil

toplantıya çağrıldığını bildirdi. Grup toplantısında Bakan Gedik'in engellenmesinin söz konusu olmadığı sadece masumiyetine yönelik bir açıklama isteğinin olduğunu söyledi. Menderes, parti grup toplantısında ve Meclis görüşmelerinde hiçbir milletvekilinin, bu olay hakkında meclis tahkikatı açılmasına yönelik bir talebinin bulunmadığını belirtti.

Menderes, böyle bir olayı planlayanların öncelikle güvenlik kuvvetlerine emir vererek etkisiz hale getirmeleri ardından olayları gerçekleştirecek kişilere görev vermeleri gerekir dedi. Bu mahkemede ileri sürülen deliller ve dinlenen şahitler arasında kimsenin olaylarla Hükümet arasında doğrudan bağlantı kuramadığına dikkat çekti. Olayların İstanbul'un göbeğinde gerçekleştiğini hatırlatan Menderes, ordunun böyle bir olayı kısa sürede rahatlıkla engelleyebileceğini söyledi. Soruşturmada Orduya 17.00'de mi 19.00'da mı haber verildiği tartışılıyor. Oysa biz bir hafta evvel Orduya müracaat ederek 18 tabur getirmesini istedik, bu kuvvetler görevini yapsaydı, olaylar en başında rahatlıkla önlenirdi dedi. Ordu 23.00'e kadar büyük kuvvetleri bekleyeceğine elindeki güçlerle müdahale etse yine de olaylara engel olunacağını belirten Menderes, kısaca ortada bir tertip ve cemiyet kurulmuş olsa bile bu hadiseye her şekilde güvenlik kuvvetlerince mani olabilirdi.

Menderes, 6/7 Eylül Olayları hakkında mahkemeler kuruldu, bu mahkemelerde 6 bin kişi yargılandı ve 27 bin kişinin ifadesi alındığını hatırlatarak dönemin kamu görevlileri Devlet Şurasında hesap vermek zorunda kaldılar dedi. Hükümet olarak bu meselenin aydınlanması için çok çaba gösterdiklerini söyleyen Menderes, olayların bir tertip olduğu iddiasını sonuna kadar kabul etmedi. Menderes'e göre bu olaylar halkın milli bir heyecanın patlamasından ibaretti. Olaylarda can kaybının olmamasını da Menderes, "*Türk Milletinin vatanperverliğinin ve siyasi dehasının bir tecellisi olarak telakki etmek lazım gelir*" dedi⁷⁵.

8. Karar

Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası 20 oturum 5 Ocak 1961'de karara bağlanarak sonuçlandırıldı. Mahkeme Adnan Menderes hakkındaki iddiaların sabit olduğuna hükmederek dosyasının Anayasayı İhlal Davasıyla birleşmesine karar verdi⁷⁶. Böylece Menderes ve Zorlu 6 yıl ceza alırken İzmir Valisi Hadımlı 4,5 ay cezaya çarptırıldı. Geri kalan sanıklardan Bayar'a takipsizlik, Köprülü'yle birlikte dört sanık beraat etti. Gökay ve Eriş, hakkında dava zaman aşımından düşürüldü⁷⁷.

Mahkeme verilen kararlarının gerekçesini 15 Eylül 1961'de açıkladı. Gerekçeli kararda, Menderes'in saat 16.00'da İstanbul Vali'sine askeriyeden yardım talep etmesini emrecek kadar ciddi gördüğü bir durumda, tereddüt etmeden İstanbul'dan ayrılmasını ve Haydarpaşa Tren istasyonuna ulaşmak için daha uygun yol güzergâhları varken Taksim üzerinden gitmeyi tercih etmesini ve Haydarpaşa da Zorlu ile yaptığı telefon görüşmesini olaylara katıldığına kanıt olarak gösterdi. Menderes'in saat 20.20'de Haydarpaşa'dan hareket ettiğine dikkat çekilerek, olaylardan İzmit'e gelene kadar haberdar olmamasının mümkün olmadığı belirtildi. Olaylardan sonraki Menderes'in tavır ve yaklaşımlarında da suçluluk psikolojisi içinde hareket

⁷⁵ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s. 493-506

⁷⁶ *Yassıada Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları*, s.542

⁷⁷ M. A. Demirer, *age*, s. 342

ettiğine işaret edildi. Ayrıca gerekçeli kararda sıklıkla şahitlerin ifadelerine atıflar yapıldı. Menderes'i suçlayan bu ifadeler üzerinden gidilerek Menderes'in yaptığı savunmanın geçersiz olduğuna kanaat getirildiği bildirildi. Mahkeme, yargılama neticesinde bu olayların gerçek sorumlusunun Adnan Menderes olduğuna karar vermişti⁷⁸.

Sonuç

DP döneminde yaşanan 6/7 Eylül olayları her açıdan büyük bir faciadır. Bu talihsiz hadisenin yaşanması DP iktidarı adına başlı başına bir başarısızlıktır. 6/7 Eylül olayları esnasında DP iktidarı, daha evvel aldığı tedbirleri acil surette uygulamaya koyarak olaylara en başında engel olası gerekirdi. Olaylar esnasında görevini gereği gibi yapmayan güvenlik güçleri ve olayların sorumlusu bürokratlar hakkında idari ve adli takibat yapılarak hak edilen cezalar verilmedi. Mahkeme süreci yakından takip edilerek olayların arkasındaki gerçek sorumlular bulunmadan dosyalar kapatılmamalıydı.

Fuat Köprülü'nün basına verdiği bir demeçle Yassıda'da 6/7 Eylül Olayları Davası açıldı. 20 oturumda görülen bu davada, iddia makamı ve savunma arasında büyük bir hukuki mücadele yaşandı. Mahkeme süresince Savcılığın tekrarladığı iddialara, Menderes'inde aynı cevapları verdiği bir yargılama gerçekleştirildi. Mahkeme yönetimi ve Savcılık, olayların esasına girmeden, zihinlerdeki şüpheleri gidermeden sadece bu iktidarı nasıl cezalandırabilirim anlayışıyla hareket ettiler. Bu mahkemenin hukuki niteliği ve yargılamanın teknik mahiyeti hakkında multidisipliner ve interdisipliner çalışmalara ihtiyaç vardır.

Mahkeme süresince olaylar hakkında yeni ve bilinmeyen hiçbir şey ortaya çıkarılmadı. Mahkeme de ortaya somut bir kanıt konulmadığı gibi niyet okuma ve zan üzerinden gidilerek Adnan Menderes'i cezalandırmak için çok çabalandı. Savcının kurguladığı olaylar, özel seçilmiş şahitlerin tanıklığıyla, dava yönlendirilmeye çalışıldı. Böyle bir yargılama sonrasında da Adnan Menderes suçlu bulundu. Mahkemenin verdiği bu karar, sorgulanmadan ve üzerinden fazla düşünülmeden uzun süre mutlak doğru olarak kabul edildi. Mahkeme, olaylardan beş yıl sonra açılan bu davada gerçek suçluları bulmak için önüne çıkan bu fırsatı kullanmayarak suçluların gizlenmesine farkına varmadan hizmet etmiş oldu.

Yassıda Mahkemesi üzerinden yaklaşık altmış yıl geçti. Tamamen siyasi kaygılarla ve askeri idarenin gölgesinde gerçekleşen bu yargılama, siyaset ve devlet erkânı üzerinde büyük etkiler bıraktı. Cumhuriyet tarihinde bir örneği olmayan Yassıda mahkemelerinin, yaptığı yargılama ve verdiği idam kararları onarılması imkânsız yaralar açtı. Demokrasi tarihimize leke olarak geçen bu mahkemeler üzerinden Askeri vesayet toplum ve siyaset üzerine uzun süre korku salmasına imkân tanındı.

Kaynakça

Arşiv ve Mahkeme Kayıtları

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

TBMM Arşivi, Yassıda Mahkemesi 6/7 Eylül Olayları Davası Tutanakları, Yassıda 1960-1961

⁷⁸ *Yassıda Mahkemesi, 6/7 Eylül Olayları Davası Kararı Gerekçesi*, s.10-11

TBMM Arşivi, Yassıada Mahkemesi, 6/7 Eylül Olayları Davası Kararı Gerekçesi, Yassıada 1960-1961

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, S. 262, Eylül 1955

TBMM, Zabıt Ceridesi

Gazete ve Dergiler

Akis Mecmuası

Dünya Gazetesi

İki Nisan Gazetesi

İstanbul Ekspres

Ulus Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

Zafer Gazetesi

Kitap ve Makaleler

ARMAOĞLU Fahir H., “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.XIV/2, (Temmuz 1959), s. 57-86

ANDRIANOPULU Konstantina. “İstanbul Rum Basınının Tepkisi ve 6-7 Eylül Olayları”, *Tarih ve Toplum*, S. 237, (Eylül 2003), s. 24-32

ASAL Talat, *Güneş Batmadı Müvekkilim Adnan Menderes ve Yassıada*, Selis Kitapları, İstanbul 2003

AYAZ Erhan, “6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları”, *IAAOJ Social Science*, 2/2 (2015), s. 82-92

BABAOĞLU Resul, “6/7 Eylül 1955 Olayları'nın Muhtemel Failleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol.6/2, (February 2013), s. 1349-1371

BURÇAK Rıfki Salim, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matb., Ankara 1998

DAĞLIOĞLU Burcu - ÜNÜVAR Süleyman, “Kıbrıs Politikası Bağlamında 6-7 Eylül Olayları ve Yassıada Yargılamalarındaki Yeri”, *ASOS Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl.7, S. 91, (Nisan 2019), s. 312-325

DEMİR Şerif, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, *İÜ Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 6/2007, S. 12, (2010), s. 37-63

DEMİRER Mehmet Arif, *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1995

DOSDOĞRU M. Hulusi, *6/7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993

ERYILMAZ Bilal - BEKTAŞ Mücahit, “Lozan Perspektifinde Türkiye’de Azınlık Politikaları (1923-2016)”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, c.V, S. 2, (Eylül 2017), s. 25-50

- ESMER Ahmet Şükrü, “Başbakanın Kıbrıs Demeci”, *Ulus*, 28 Ağustos 1955
- GÜRSOY NASKALİ Emine (Haz.), *6/7 Eylül Olayları Davası*, Kitabevi Yay., İstanbul 2007
- GÜVEN Dilek, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yay., İstanbul 2009
- KARAYULUK Havva, “6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi”, *Journal of Human Studies*, c.I, S.1, (2018), s. 36-50
- KESER Ulvi, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, (Güz 2012), s. 181-226
- MENDERES Adnan, *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, c. V, Haz. H. Kılçık, Demokratlar Kulübü yay., Ankara 1992
- NESİN Aziz, *Salkım Salkım Asılacak Adamlar*, Nesin Yay., İstanbul 2017
- Olaylar”, *Tarih ve Toplum*, VI/33, (1986), s. 13-14.
- ÖZÇELİK Şeyda, “6/7 Eylül Olaylarında Yerel Bir Basın Örneği: ‘Yeni Adana’ Gazetesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/27, (Güz 2013), s. 251-277
- SAKİN Serdar, “6-7 Eylül Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 3, S. 12, (Yaz 2010), s. 378-386
- SARIKOYUNCU DEĞERLİ Esra, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)”, *Gazi Akademik Bakış*, c.VI, S. 11, (2012), s. 85-101
- TAŞKESEN Abdullah, “Toplumsal Hareketlilik Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olaylarının Sosyolojik Analizi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.VII, S.14, (Güz 2017), s. 9-26
- TURGUT Hulusi, *Türkeş’in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC yay., İstanbul 1995
- Yüksek Adalet Divanı Kararları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007
- YILMAZ Önay, “Tanıklarla 6/7 Eylül Olayları”, *Milliyet*, 6 Eylül 2005-7 Eylül 2005
- YÜKSEL Ece, “Akis Dergisi’nin Gözünden 6/7 Eylül 1955”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, (Sonbahar 2019), s. 383-405

